

УДК: 141,7: 323.21

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-70-1-29-37>

Туренко Олег Станіславович,
доктор філософських наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4653-4731>

ОБРІЇ СВОБОДИ ЛЮДИНИ В ГЕГЕЛЕВІЙ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ

Проведено ланідарну реконструкцію обрїїв свободи людини в державницькій теорїї Гегеля. Доведено, що в теорїї німецького філософа існують три форми сумісного співіснування індивідуального й загального: звичаєве суспільство, держава й громадянське суспільство, у яких існують свої домінуючі форми свободи (формальна, зовнішня, внутрішня). Наголошено, що ці форми свободи залежать від традиції; самосвідомості людини; уміння користуватися приватною власністю; наявності публічної сфери; моральності громадян та норм права. Зазначено, що всі автономні форми свободи поєднує в собі держава – господар абсолютної свободи: вона консолідує загальне й забезпечує необхідну міру свободи своїм громадянам, які мусять усвідомлювати себе стосовно держави її рабами – об'єктами волі закону.

Ключові слова: Гегель; свобода; людина; загальне; держава; приватна власність; громадянське суспільство; громадянин; пан; раб.

Питання пошуку міри взаємовідносин індивідуального й загального є однією із провідних тем європейської філософії і ідеологічних баталій ХІХ століття [1, с. 33]. Найбільш гостро це питання постало на початку століття в Німеччині. Ця країна після битви під Єною (1806) і приниження Наполеоном Пруссії, руйнування державно-конституційних систем князівств, австрійською опікою (1815–1848) опинилася розтерзаною – у стані суперечностей між феодальним традиціоналізмом і модерним капіталізмом, між партикулярними настроями князівств і прагненням до єднання, між типами ідентичності: вірогідним абсолютної монархії юнкером; бюргером, натхненним концепцією «вільного ринку» А. Сміта; героїчним борцем за національну єдність тощо. При цьому всі означені соціальні настрої під впливом Французької революції домагалися поширення свободи особистості та її захисту з боку держави й тому всі разом шукали досконалі принципи нової держави. Сама ця тема жваво обговорювалася в інтелектуальних колах Німеччини початку ХІХ століття.

Одним із лідерів німецьких державотворчих перегонів був В. фон Гумбольдт. У праці «Досвід установаження меж державної діяльності» він проголошував, що новостворена держава повинна поставити собі за мету, «по-перше, визначення як панівної, так і залежної частини нації і всього того, що насправді належить до державного управління. Надалі визначення тих предметів, на які це управління, одного разу влаштоване, повинно скерувати свою діяльність і якими також ця діяльність змушена бути обмежена. Це останнє, що, по суті, охоплює приватне життя окремих громадян і визначає міру їхньої вільної, необмеженої діяльності, становить істинну, остаточну мету, перша ж є необхідним засобом для її досягнення» [2, с. 5–6].

Гумбольдтова теза про самообмеженість держави заради свободи її громадян хоч і затверджувала гуманістичні положення в європейській теорії права, але мала безліч конт-

роверз у питаннях права держави на насилля, визначення обріїв індивідуальних свобод тощо. Усі зазначені питання об'єднуються в проблему відчуження індивіда й суспільства в модерний час. Ця проблема, на думку Ю. Габермаса, є «справжнім стимулом гегелівської філософії», імпульси якої і досі залишають німецького філософа «сучасним мислителем» [3, с. 87]. Вирішення окресленого питання Гегель бачить у розробці ключових положень «справжньої» німецької держави. Тож питання пошуків плідних принципів співвідношень між індивідами й загальним він розглядає через призму політичного. Вирішенням цієї проблеми пронизана вся його творчість – від першої політико-філософської публікації «Про способи наукового тлумачення природного права, його місце в практичній філософії та його відношення до позитивних правничих наук» (1802) до останньої праці «Про англійський білль реформ» (1831).

Метою статті є лапідарна інтерпретація положень можливих обріїв свободи людини в державницькій теорії Гегеля. У своєму дослідженні автор буде спиратися на праці Е. Вейля, А. Баруці, Ю. Габермаса, М. Гайдеггера, В. Гьосля, О. Кожева, П. Копніна, Г. Маркузе, В. Нерсесянца, Т. Ойзермана, М. Поповича, К. Поппера, Й. Ріттера, Ч. Тейлора, К. Хьюбера та інших.

Передусім слід означити три прикмети політичної філософії Гегеля. Перша. Німецький філософ не сприйняв ліберальну доктрину свого часу про пріоритет прав і свобод особистості щодо повноважень держави, не вважав істинною демократичну ідею про суверенітет народу, а також не дотримувався договірної гіпотези виникнення держави. Він поділяв платонівсько-аристотелівську концепцію первинності поліса (об'єднання рівноправних громадян) перед індивідом, розглядав державу як цілісний субстанціальний морально-правовий організм.

По-друге, німецький філософ трактував людину як багатозначне поняття, залежно від рівня самосвідомості й соціально значущих діянь. Первісно людина є потенційно вільна й розумна істота, що має мету й рефлексію. Індивід, який додержується моральної точки зору, отримує суб'єктивну свободу, тобто набуває право суб'єктивної волі. Суб'єкт, що придбав власність, стає власником і тому прагне вести всі справи, спираючись на абстрактне право. Абстрактне право (громадське право) надає можливість власнику отримати лише зовнішню свободу – свободу у справах. Нарешті, вищий тип людини – власник-громадянин, котрий живе згідно з моральним правом, яке існує незалежно від волі держави в тілі громадянського суспільства. Ще два типи людей Гегелем визначаються як типи самосвідомості, що залучені до суспільної «гри сил». Це пан, свідомість якого належить самому собі, і раб, свідомість якого залежить від іншого.

По-третє, у своїй панлогічній теорії Гегель припускає існування трьох майже окремих сфер сумісного життя людей. Він коментує їх у точній історичній послідовності, тому що, на його переконання, змістом, результатом і метою історичного процесу є рух об'єктивного духу, який полягає в неухильному прямуванні від рабства до свободи, під час якого людство створює феномени, найдосконалішим із яких є державно-правовий простір.

Перша сфера складається передусім з індивідів, які реалізують свої здібності в площині воління і колективного, а також історичного існування народу або корпорацій. З огляду на тезу Гегеля, поодинокі індивіди не повинні вважатися чимось вирішальним, тому що «індивіди проходять під категорією засобів». Їхні бажання приносяться в жертву досягненням більш високих цілей загального, поза якими людина – «просто окрема особа й не перебуває у власній загальності» [4, с. 215]. Одночасно індивід позасвідомо спрямований на егоцентричну довільність, пристрасне жадання своєї мети. Цю спрямованість Гегель визначає як формальну свободу, яка є для загального (і держави) приватною сферою [4, с. 231].

До цієї сфери належить сім'я, де індивід не є «особою для себе, а членом» [5, с. 153]. Взаємовідносини індивідів у родинному колі базуються, точніше, підпорядковуються моралі (Moralität) і волі родини. Мораль визначається Гегелем як дія, яка спрямована

на «благо інших, і це позитивне становлення може з'явитися лише тут» [4, с. 159]. Завдяки спонуканням моралі, індивід стає суб'єктом: він спрямовує свою волю до установленної свободи [4, с. 155], а це означає, на думку А. Баруці, «самовизначення волі», яке оформляється в «моральній точці зору» у вигляді «права суб'єктивної волі» [6, с. 356]. Прикладом суб'єктивної волі може бути помста або героїчна відплата.

Історичні взаємовідносини суб'єктів, родин, корпорацій і станів формують первісне суспільство, народ. Народ як вираження та єдність множинності егоїстичних прагнень, на думку Гегеля, «є тією часткою, яка не знає, чого вона хоче» [4, с. 340], і тому ця спільність великою мірою є ірраціональною, не здатною проявляти волю та бути суверенним носієм влади над самим собою.

Таким чином, усі компоненти першої сфери в Гегелевій системі є необхідною фазою розвитку об'єктивного духу й проявляється у звичаєвості, яка стоїть вище суб'єктивної моральної волі і є ознакою первісного суспільства. Звичаєвість відрізняється від моральної поведінки тим, що на «її ґрунті індивіди у їхній волі об'єднані із загальним добрим і правильним; вони набувають здійснення у звичаї, навиках і установках власної діяльності, не знаючи рефлексії суб'єктивного в собі» [7, с. 180]. Тому перша сфера співіснування індивідуального й загального характеризується Гегелем низкою рефлексій, певною ірраціональністю і залежністю. Суб'єкти, родини, корпорації та народи невимушено проживали в полоні авторитетного звичаю, у межах моральних норм та традиціоналістичних інституцій: людина мала низький рівень самосвідомості, а отже, не мала свободи.

Наступною сферою сумісного життя є держава, яка «виникає з історії», а не з колективної волі народу, із «зовні», «завдяки піднесеній силі великих людей» [8, с. 357]. «Великі люди» поступово затверджують першу форму державності – тиранію, яка не тільки силою насилля, але й, головне, силою вищого знання (плідними ідеями) та силою високої моральності здійснила первинну інтеграцію індивідуальних егоїзмів до загального. При цьому Гегель вважав тиранію ані поганою, ані доброю формою держави. Її загроза полягає в надмірності, у відсутності меж. Власне, тиранія, як і інші форми держави, залежить від впливу соціальних процесів і суб'єктивного фактора – усвідомлення поняття «свобода».

У прагматичному полі держава, зауважує мислитель, «не є витвором мистецтва, вона знаходиться у світі, тим самим у сфері свавілля, випадковості й помилок, дурна поведінка може внести викривлення у безліч її сторін» [4, с. 285]. Залежно від цих факторів, держава приймає форму «розумної» чи «дурної». Для першої форми держави характерним є «благополуччя, порядність і достаток підданих; для іншого типу («дурної держави») – нерозумна байдужість, постійні переходи від підлості до нахабства, убогості» [9, с. 86].

Таким чином, у Гегелевій теорії форма держави не є визначальним фактором її ефективності у справі забезпечення сумісності інтересів індивідуального й загального. Держава передусім мусить «захищати свободу, ... сприяти щастю і достатку людей» [4, с. 466]. Однією з умов досягнення цієї мети є високий рівень розумності й моральності, який може проявлятися в публічному просторі. Лише завдяки поєднанню свідомої і моральної практики визначення суб'єктивної свободи, держава потенційно здатна сформувати єдність загального та індивідуального й одночасно розкласти загальне на особливості [4, с. 305]. Тобто від рівня піднесення об'єктивного духу народу та його кращих представників залежить рівень «розумності» держави. Утім, у теорії Гегеля розумність і піднесення мають метафізичне підґрунтя.

Слід зауважити, що раніше визначені ознаки держави Гегель зараховував до рівня історичного здійснення, реально наявного феномену в дійсності – особливого. Інший рівень окреслюється як сфера ідей [4, с. 285], яка підвладна лише логіці. У ньому держава має метафізичну інтерпретацію і обожену природу. Він є «моральне ціле, здійснення свободи й абсолютна мета, яка полягає в тому, щоб свобода дійсно відбулася. Держава є дух, що перебуває у світі та реалізується в ньому свідомо, ... як наявний у свідомості... У свободі слід зважати не на одиничність, не на одиничну самосвідомість, а лише на його сут-

ність, бо ця сутність незалежно від того, чи знає людина про це чи ні, реалізується як самосвідома сила, у якій окремі індивіди не більш ніж випадки: держава – це хода Бога у світі; його підґрунтям є влада розуму, який здійснює себе як волю» [4, с. 283–284].

Третьою сферою сумісного життя є громадянське суспільство (*bürgerliche Gesellschaft*), яке виникає на ґрунті «звичаєвого» суспільства й держави. Воно, хоч і є сферою розуму, теж пронизано суперечностями, адже в ньому «кожен для себе ціль, усі інші для нього ніщо, але без узгодження своїх інтересів з іншими не можна досягти всього обсягу своїх цілей» [4, с. 227]. Отже, сутністю *bürgerliche Gesellschaft* є приватна власність і мета її здобути [10, с. 329]. Власність об'єктивізує волю індивіда, перетворюючи його на відповідального власника. Ця особливість формує громадянське суспільство як царину анархії економічної конкуренції, протиборства партикулярних об'єднань. У цьому просторі індивідуальна свобода присутня тільки як «абстрактний момент», як «внутрішня необхідність» [11, с. 56]. Щоб реалізувати свободу людини й звести партикулярні фрагменти в єдине, *bürgerliche Gesellschaft* мусить застосувати політичні методи – державу. Проте постійна раціональна конкуренція суспільства-власників перетворює державу в раціональний засіб гарантованого прибутку, і тепер *bürgerliche Gesellschaft* «є видовищем як надмірності, так і злиднів і загального для обох фізичного, й морального занепаду,.. що у своїх насолодах руйнує саме себе» [4, с. 230–231]. Так виникає деспотія, яка ґрунтується на недостатній солідарності соціальних елементів і відчуженні індивідів від держави, відмові від універсального.

Отже, як зазначає Я. Пасько, *bürgerliche Gesellschaft* «не може забезпечити суспільного ходу передусім тому, що вільний розвиток суспільства на основі приватних інтересів не може бути засобом досягнення універсального» [12, с. 42]. Універсальний спосіб життя для індивіда формується завдяки синтезу держави й громадського суспільства, у якому і держава, і власник у своїй діяльності мусять ураховувати три площини вільної дії: «систему потреб (яка відповідає світовій політекономії), захист свобод та власності за допомогою механізмів правового адміністрування і ... поліцію та корпорації (їх розглядають як органи економічної регуляції, а не тільки як підтримку політичного ладу)» [13, с. 321].

Слід акцентувати увагу на тій обставині, що в Гегелівій доктрині принцип свободи приватної власності не тільки був основою громадянського суспільства, але й умовою формування громадянина (*polis*), який має «для-себе-буття». Це багатофункціональна й добродісна особистість, яка здатна базувати свою діяльність не тільки на громадянському праві, але й на «моральності» (*Sittlichekeit*), поєднуючи їх. Моральність є «живим благом, що має в самосвідомості своє знання, волю, а завдяки їхній дії – свою дійсність» [4, с. 200]. Синтез права (зовнішня свобода) і моральності (внутрішня свобода) надає людині справжню свободу – вона може самореалізуватися й підтверджувати свій вибір ризиком для життя [10, с. 102]. Ця особистість знаходить місце добродісності у складних, надзвичайних обставинах життя [4, с. 204]. Що ж до людей, які не здобули власності й зубожіють, то в цьому разі Гегель, наслідуючи Арістотеля, зазначає, що такі індивіди, завдяки своїй несвободі, випадають із громадянського суспільства та продовжують «перебувати у своєму попередньому залежному стані» [14, с. 45].

До цього *polis* прагне бути плідним *homo economicus* – ефективним розпорядником власності, здатним спрямовувати її до омріяної мети, яка реалізує суспільну форму зовнішньої свободи в публічній сфері. Завдяки використанню зовнішньої свободи, цей тип людини може втілювати в реальність не тільки свою мету, його активна воля служить розвитком індивідуального, корпоративного й загального просторів одночасно: солідаризує їх і спрямовує свободу всіх до загальної цінності – моральної держави. До речі, громадянин відстоює наявність публічної сфери вирішення соціальних питань, боронить свою правоздатність, самий факт правових відносин, зокрема сповідує можливість стати дійсним суб'єктом цивільного або громадянського права. Без *polites* Гегель не бачив ані розвитку

громадянського суспільства, ані нового змісту держави – утвердження моральної національної держави.

Навіть більше, об'єктивна наявність громадян – одиниці, що володіють своїм буттям (seined); їхній вплив один на одного та співробітництво в об'єднанні інституцій громадянського суспільства і держави відкривають обрії свободи й розширюють простір загального в цілісному тілі держави. Інакше кажучи, інтереси громадянина не обмежені самим собою, а свідомо охоплюють інтереси загального. У цьому сенсі Гегель проголошує, що «державна є дійсність реальної свободи: реальна ж свобода полягає в тому, що одинична особистість та її особисті інтереси отримують свій повний розвиток і визнання свого права для всіх і одночасно за допомогою самих себе частково переходять в інтерес загального, частково своїм знанням і волею визнають його, причому визнають його саме як свій власний субстанційний дух та діють для нього, як для своєї кінцевої мети; таким чином, ні загальне не володіє значущістю і не може бути досконалим без особливого інтересу, знання і воління, ні індивіди не живуть тільки для особливого інтересу як приватні особи, але воліють разом з тим в загальному й для нього й діють, усвідомлюючи цю мету» [4, с. 286].

Поза сумнівом, третя сфера сумісного життя індивідуального та загального розкриває для двох компонентів не бачені раніше обрії свободи, яка вже відокремилася від епохи загального страху та рабства й досягає своєї чистої форми в самосвідомості та самореалізації *polis*. Ця свобода самосвідомості «байдужа навіть до природної наявності буття» [10, с. 108], адже вона надає можливість людині остаточно стати господарем самого себе, здобути владу як над своїм буттям, так і над буттям іншого – множинності.

Слід додати, що в гегелівській доктрині будь-яка людина не є самодостатнім суб'єктом, вона є органічною часткою суспільства й завжди знаходиться в стані «гри сил»: взаємодії «самостійності й несамостійності свідомості», дихотомії «впливу на іншого й притиснення іншого». Матеріальний суб'єкт, помічає в цьому сенсі німецький філософ, є «як ... сутність, як загальне середовища або стійке існування самостійних матерій. Але самостійність цих матерій є не що інше, як це середовище; або: це загальне від початку до кінця є множинність таких різних загальних. Але ... загальне саме по собі перебуває в нероздільній єдності з цією множинністю, значить: кожна така матерія мусить перебувати там, де й інші; вони обопільно проникають один в одного, не стикаючись» [10, с. 72–73]. Зрозуміло, будь-яке суспільство є полем суб'єктивних взаємодій з іншими й суперечностей переконань, інтересів – обріїв власної свободи. Під впливом «гри сил» *bürgerliche Gesellschaft* постійно знаходиться під загрозою опинитися в стані ентропії, де громадянин-власник утрачає свої ознаки та може втратити свободу, адже він спроможний опускатися до стану первісного суб'єкта або раба.

У гегелівській теорії «раб» є багатозначним поняттям. У нашому дослідженні ми розглянемо лише три види цього гносеологічно-соціального явища. Отже, раб – це суб'єкт, який, по-перше, розчинений в природному стані залежності й страху. Це тип свідомості, яка переважала в історичну добу залежності людини від природи, яка ще не була опанована працею [4, с. 237–238]. Однак природний стан рабства подоланий більшістю народів, а сучасні для початку ХІХ ст. «стверджувальні виправдання рабства (у всіх його ближчих у часі обґрунтуваннях через фізичне насильство, військовий полон, порятунок і збереження життя, харчування, виховання, добродійність, власну згоду й т. ін.) ... і будь-яка історична думка про право на рабство й панування ґрунтується на позиції, щоб людину як природну істоту взагалі за певним існуванням ... сприймати, як невідповідну її поняттю» [4, с. 113]. Впливає, що природне рабство є тимчасовим фактом розвитку об'єктивного духу, негацією, діалектично-історичним запереченням свободи, яка залишається дієвою силою суспільних відносин і свідомості людини дотепер. Цей стан є певним станом не абстрактної свободи, а тієї, яка, на думку Ч. Тейлора, по своїй суті «неминуче поміщається в життя, у природу, а також певне обрамлення суспільних звичаїв та інституцій» [15, р. 567].

По-друге, раб є індивідом, який розчиняє свою самосвідомість у свідомості іншого – пана, що має владу над ним. Ця світоглядна установка є основою будь-якої влади – державної чи суспільної. Адже кожний суб'єкт первісно знаходиться в єдиному суспільному тілі, яке надає йому відправні світоглядні уявлення і моральні цінності. Інакше кажучи, світогляд суб'єкта невіддільний від світогляду суспільства, де суб'єкт є складовою частиною і будь-яка яка його дія вже повно й чітко визначена. Усі можливі бажання і прагнення суб'єкта заздалегідь окреслені суспільною і державною волею.

По-третє, рабом стає суб'єкт, який присвятив своє життя певному способу праці. Коментуючи цю особливість, Г. Маркузе зазначає, що «аналіз Гегеля починається з визнання того «досвіду», що світ, у якому самосвідомості належить заявити про себе, розколотий на дві сфери, що воюють одна з одною: в одній людина прив'язана до своєї праці настільки, що вона визначає все її існування, в іншій людина привласнює працю іншої людини, володіє цією працею і стає паном через самий факт привласнення і володіння. Останнього Гегель називає паном, першого – рабом. Раб – це не людина, якій довелося працювати, а трудівник по самій своїй суті; його буття – праця. Він обробляє предмети, які належать не йому, а іншому. Він не може визволитися від них; вони – «його мета, від якої він не міг абстрагуватися в боротьбі» [10, с. 103]. Він повністю залежить від того, хто володіє цими предметами. Необхідно зауважити, що, відповідно до такого трактування, залежність однієї людини від іншої не є особистою, не зумовлюється особистим й природним порядком, а «опосередковується» речами. Інакше кажучи, вона є результатом ставлення людини до своєї праці. Праця настільки приковує працівника до предметів, що саме його свідомість існує тільки «у вигляді речовинності». Він стає річчю, існування якої полягає в тому, щоб бути використаною. Буття працівника – це «буття-для-іншого» (Sein für ein Anderes) [16, с. 159–160].

Звісно, три види чи ознаки рабства доповнюють одна одну й знаходяться в прямому взаємовідношенні: вони пронизують усе суспільне життя. Притому в гегелівській теорії всі види рабства мають позитивну виправданість – вони визначені буттям суспільства. Щоправда, стан рабства має одну загрозу: індивід, який не зміг опанувати дійсність і досягти свого ідеалу в житті, відмовився стати паном і свідомо ізолює себе від реальності, отримує «нещасну свідомість» (das unglückliches Bewusstsein). Цей індивід утрачає свободу та стає тривіальним об'єктом суспільної, іноді нерозумної «гри сил». Для держави цей індивід є об'єктом, який потребує батьківської опіки.

Що ж до позиції раба й пана, то їхній взаємозв'язок теж не є однозначним. Їхні відносини динамічні й взаємозалежні, тому зводяться, на думку П. Рікера, «не до боротьби за владу, а до боротьби за усвідомлення» [17, с. 278]. Гегелевий стан раба, на думку О. Кожева, знаходиться ближче до дійсності, надає більший рівень свободи й стимули для саморозвитку особистості [18, р. 56]. Цей стан є основою прогресивного (дисциплінарно-морального) розвитку громадянського суспільства й державності, про що свідчить, на думку німецького філософа, історія великих народів і держав Європи. Він саме так обґрунтовує свою думку: «Підпорядкування себелюбства раба волі пана становить початок справжньої свободи людини. Трепет одиничної волі – почуття нікчемності себелюбства, звичка до покори – необхідний момент у розвитку кожної людини. Не зазнавши на самому собі цього примусу, що ламає свавілля особистості, ніхто не може стати вільним, розумним і здатним керувати. Щоб стати вільним, щоб здобути здатність до самоврядування, усі народи повинні були попередньо пройти через сувору дисципліну й підпорядкування волі панування» [19, с. 246].

Завершуючи інтерпретацію можливих обривів свободи в державницькій теорії Гегеля, слід зазначити, що означені три форми сумісного співіснування індивідуального й загального: звичаєве суспільство, держава та громадянське суспільство – існують як в послідовному, історичному, часі, так і в органічній єдності, тут і зараз, доповнюють одна одну. У кожній з цих форм свобода має свої автономні обриві, які залежать від традиції, самосвідо-

мості людини, набутих зовнішніх чи внутрішніх меж свободи. У поєднанні цих сфер в єдину загальність обрії свободи залежать від синтезу суспільних підвалин та розумних практик власників і громадян, моральної сили громадянського суспільства, норм права держави й рівня особистісної розумності можновладців. Але ключову роль у забезпеченні свободи й консолідації індивідів, корпорацій і загального повинна виконувати етатична держава, у лоні якої кожна людина повною мірою самореалізується, оскільки в ній зосереджений «дух народу – звичаї, закони, – що є панівним джерелом. Тут людину визнають і поводяться як із розумною істотою, як з особистістю, ... у державі громадянин отримує належну йому честь завдяки посаді, яку він обіймає, завдяки професії, яку він має і завдяки іншій своїй трудовій діяльності» [19, с. 243]. Однак усі можливості та автономні обрії свободи громадянин може отримати, лише усвідомивши себе рабом держави, яка є господарем абсолютної свободи. Таким чином, Гегелева держава через право й бюрократичні важелі забезпечує певний рівень свободи та гарантує новий порядок загального. Власне індивідуальна свобода не поширюється на політичну площину. Держава не гарантує демократичних прав, але забезпечує та підтримує приватну та економічну свободу, свободу корпорацій у вирішенні соціальних прав; існує відокремлено – у площині військово-бюрократичної ієрархії, що очолюється монархом. У процесі вирішення окресленого питання Гегель надає сутнісно-раціональні ознаки держави та ідеальні принципи її існування. Ці ознаки є суперечливим синтезом ліберально-консервативних ідей та метафізично-утилітарних позицій. Отож держава – це: 1) тотально обожнена, моральна спільність народу – проявлення його сутності в історії. Така перцепція держави надає їй істинної суверенності – стану наймогутнішого пана або Бога на землі, що є вищим проявом свободи об'єктивного духу; 2) універсально-раціональна ідея – загальна мета, яка надає сенс життя і напрям розвитку як загальному, так і індивідуальному; 3) національна держава, адже вона в своїй історичній ході вбирає в себе звичаєвість, традиції, соціальні засади та рівень розумності народу, тобто втілює в собі самовизначення загальної волі; 4) морально-розумна субстанція. Цей принцип необхідний у тому сенсі, помічає Е. Вейль, що «ні закон сильнішого, ні закон благодущності, «природного благородства», але закон розуму, у якому будь-яка розумна істота може дізнатися про свою власну розумну волю» [20, с. 93]; 5) правова субстанція, котра є «розум, який прийняв форму закону, не містичного й трансцендентного закону, але свого закону, свого загального правила приватних діянь, це мислення, яке присвятило себе чистій розробці принципів вільного існування» [20, с. 96] і вільного саморозвитку людини, і тому мусить формувати конкретні правові простори всіх можливих форм свободи (формальної, зовнішньої, внутрішньої тощо); 6) публічна сфера для утвердження відкритого рівня свободи, яка спонукає індивідів домогтися повної політичної ідентичності з державою, досягти вищої громадської позиції, а саме – патріота; 7) гарант безпеки, захисту приватної власності та зростання економічної могутності у всіх сферах загального.

Список використаних джерел

1. Виндельбанд В. Философия XIX века / *Фауст и Заратустра*. Санкт-Петербург : Азбука, 2001. С. 31–70.
2. Гумбольдт В. О пределах государственной деятельности. Москва : Социум, Три квадрата, 2003. 200 с.
3. Габермас Ю. До реконструкції історичного матеріалізму. Київ : Дух і Літера, 2014. 320 с.
4. Гегель Г. В. Ф. Философия права / ред. и сост.: Д. А. Керимов, В. С. Нерсисянц. Москва : Мысль, 1990. 524 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Основы философии права, або Природне право і державознавство. Київ : Юніверс, 2000. 336 с.
6. Баруці Арно. Гегель / *Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера* / за ред. проф. Є. Причепія. Київ : Тандем, 2002. 580 с. С. 348–364.

7. Ріттер Й. Моральність і звичасвість. До з'ясування Гегелем кантівської етики / *Метафізика і політика*. Київ : «Юніверс», 2011. С. 173–189.
8. Гегель Г. В. Ф. Йенская реальная философия / *Работы разных лет в 2-х томах*. Москва : «Мысль», 1972. Т. 1. 668 с. С. 285–386.
9. Гегель Г. В. Ф. Политические произведения. Москва : Наука, 1978. 438 с.
10. Гегель Г. В. Сочинения : в 14 т. Москва, 1959. Т. 4 : Система наук. 440 с.
11. Селігман А. Б. Ідея громадського суспільства. Київ : 2000. 248 с.
12. Пасько Я. І. Соціальна держава і громадянське суспільство: співпраця & протистояння. Київ : ПАРАПАН, 2008. 272 с.
13. Рено Ф. Громадянське суспільство / *Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей*. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2009. Т. 1. С. 318–322.
14. Гегель Г. В. Ф. Философская пропедевтика / *Работы разных лет в 2-х томах*. Москва : «Мысль», 1973. Т. 2. 630 с.
15. Taylor, Charles. Hegel. Cambridge: Cambridge University Press, 1975.
16. Маркузе Г. Разум и революция. Гегель и становление социальной теории. Санкт-Петербург : «Владимир Даль», 2000. 542 с.
17. Рікер П. Ідеологія і утопія. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2005. 386 с.
18. Kojdve, Alexandre. Introduction to the Reading of Hegel. Cornell University Press. London, 1969.
19. Гегель Г. В. Энциклопедия философских наук. Москва : «Мысль», 1977. Т. 3 : Философия духа. 471 с.
20. Вейль Э. Гегель и государство. Санкт-Петербург : «Владимир Даль», 2009. 288 с.

References

1. Vindel'band, V. (2001). *Filosofiya XIX veka. Faust i Zaratustra*. [Historical and philosophical research of philosophical theories of the 19th century]. St-P.: Azbuka, S. 31–70. [in Russian].
2. Gumbol'dt V. (2003). *O predelah gosudarstvennoj deyatelnosti*. [Philosophical and political treatise on the ideal boundaries of state activity]. M.: Socium, Tri kvadrata. [in Russian].
3. Habermas, Yu. (2014). *Do rekonstruktsii istorychnoho materializmu*. [Philosophical reconstruction of historical materialism]. K.: Duch i Litera. [in Ukrainian].
4. Hehel, H. G. V. F. (1990). *Filosofiya prava. red. i sost.: D. A. Kerimov, V. S. Nersesyanc*. [Philosophical doctrine of the idea of law]. M.: Mysl'. [in Russian].
5. Hehel, H. G. V. F. (2000). *Osnovy filosofii prava, abo Pryrodne pravo i derzhavoznavstvo*. [Philosophical doctrine of the interaction of natural law and the state]. K.: Yunivers. [in Ukrainian].
6. Barutsi Arno. (2002). *Hehel. Klasyky politychnoi dumky vid Platona do Maksa Vebera / za red. prof. Ye. Prychepiia*. [Study of Hegel's political theory]. K.: Tandem. S. 348–364. [in Ukrainian].
7. Ritter, Y. (2011). *Moralnist i zvychaievist. Do ziasuvannia Hehelem kantivskoi etyky. Metafizyka i polityka*. [Hegel's Exploration of the Concept of Morality and Commonality]. K.: «Junivers». S. 173–189. [in Ukrainian].
8. Hehel, H. V. F. (1972). *Jenskaya real'naya filosofiya. Raboty raznyh let v 2-h tomah*. [Treatises on Real Philosophy]. M.: Mysl', T. 1. S. 285–386. [in Russian].
9. Hehel, H. V. F. (1978). *Politicheskie proizvedeniya*. [Philosophical treatises on political issues]. M.: Nauka. [in Russian].
10. Hehel, H. V. (1959). *Sochineniya : v 14 t. M., T. 4 : Sistema nauk*. [Philosophical work on the phenomenology of the spirit]. [in Russian].
11. Selihman, A. B (2000). *Ideia hromadskoho suspilstva*. [Philosophical and political study of civil society]. K.: [in Ukrainian].
12. Pasko, Ya. (2008). *Sotsialna derzhava i hromadianske suspilstvo: spivpratsia & protystoiannia*. [A philosophical study of the idea of the welfare state and civil society]. K.: PARAPAN. [in Ukrainian].
13. Reno, F. (2009). *Hromadianske suspilstvo*. [Philosophical and historical interpretation of civil society]. *Yevropeyskyi slovnyk filosofii: Leksykon neperekladnostei*. K.: Duch I Litera, T. 1. S. 318–322. [in Ukrainian].
14. Hehel, H. V. F. (1973). *Filosofskaya propedevtika. Raboty raznyh let v 2-h tomah*. [Treatises of philosophical propaedeutics]. M. : «Mysl'», T. 2. [in Russian].

15. Taylor, Ch. (1975). Hegel. [Interpretation of Hegel's philosophy]. Cambridge: Cambridge University Press, 1975. [in English].
16. Markuze, G. (2000). Razum i revolyuciya. Hehel' i stanovlenie social'noj teorii. [Interpretation of Hegel's social theory]. St-P.: «Vladimir Dal'». [in Russian].
17. Riker, P. (2005). Ideolohiia and utopia. [Philosophical study of ideology and utopia]. K.: Duch i litera. [in Ukrainian].
18. Kojdve, A. (1969). Introduction to the Reading of Hegel. [Interpretation of Hegel's philosophy]. Cornell University Press. London. [in English].
19. Hehel, H. V. (1977). Enciklopediya filosofskih nauk. [Treatises on general philosophical issues]. M.: «Mysl'», T. 3.: Filosofiya duha. [in Russian].
20. Vejl', E. (2009). Hegel' i gosudarstvo. [Interpretation of the state theory of Hegel]. St-P.: «Vladimir Dal'». [in Russian].

Turenko Oleh,

Doctor of Philosophy

(Donetsk Law Institute of the MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4653-4731>

THE MEASURES OF FREEDOM OF HUMAN IN THE HEHEL`S THEORY OF THE STATE

A lapidary reconstruction of the boundaries of human freedom is underway in Hegel's state theory. It is argued that the three forms of coexistence of the individual and the common are identified: the common society, the state, and civil society - exist in both consistent, historical, time, and organic unity, here and now, complement each other. In each of these forms, freedom has its own autonomous horizons, which depend on tradition, human consciousness, acquired external or internal boundaries of freedom. In combining these spheres into a single community, the limits of freedom depend on the synthesis of the social foundations and reasonable practices of owners and citizens, the moral strength of civil society, the norms of state law, and the level of personal reasonableness of those in power. But a key role in ensuring the freedom and consolidation of individuals, corporations and the general should be played by an ethical state, in the bosom of which every person is fully self-fulfilling, since it focuses on "the spirit of the people – customs, laws – which is the dominant source. Here, a person is recognized and treated as a rational being, as a person, ... in a state, a citizen receives due honor by his position, by the profession he has and by his other work activity" [19, p. 243]. However, all the opportunities and autonomous horizons of freedom a citizen can gain only by realizing himself to be a slave of a state that is the master of absolute freedom. Thus, through law and bureaucratic levers, the Hegel State guarantees a certain level of freedom and guarantees a new order of the general. In fact, individual freedom does not extend to the political plane and does not guarantee democratic rights. The state provides and supports only private and economic freedom, the freedom of corporations to decide social rights, and exists separately - in the plane of a bureaucratic hierarchy headed by a monarch. In the process of resolving the outlined question, Hegel gives the essential rational features of the state and the ideal principles of its existence. These signs are a contradictory synthesis of liberal-conservative ideas and metaphysical-utilitarian positions. So the state is: 1) totally deified, the moral community of the people - the manifestation of its essence in history. This perception of the state gives it true sovereignty – the state of the most powerful lord or God on earth, which is the highest manifestation of the freedom of the objective spirit; 2) a universal-rational idea – a common goal that gives meaning to life and direction of development both general and individual; 3) the nation-state, because in its historical course it absorbs the customs, traditions, social foundations and the level of reason of the people, that is, it embodies the self-determination of the universal will; 4) morally reasonable substance. This principle is necessary in the sense of E. Weil notes that "neither is the law of the stronger nor the law of benevolence, the" natural nobility ", but the law of reason in which any intelligent being can learn of his own reasonable will" [20, p. . 93]; 5) legal substance, which is "the mind that has taken the form of law, not a mystical and transcendental law, but its law, its general rule of private action, is a mindset that has devoted itself to the pure development of the principles of free existence" [20, p. 96] and free self-development of man, and therefore must form specific legal spaces of all possible forms of freedom (formal, external, internal, etc.); 6) the public sphere for affirmation of an open level of freedom, which encourages individuals to achieve full political identity with the state, to attain a higher public position, namely a patriot; 7) the guarantor of security, protection of private property and growth of economic power in all areas of the general.

Key words: Hegel; freedom; man; common; state; private property; civil society; citizen; gentleman; slave.

Надійшла до редколегії 05.02.2020